

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український
СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 3/2016

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
(головний редактор);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Кравець Л. В.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Нестеренко Н. П.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
(заст. головного редактора)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Струганець Л. В.**, д-р філол. наук, проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 9 від 28 жовтня 2016 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2016. — Вип. 3. — 176 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ірина Богданова

Естетико-психологічна спрямованість просторових домінант у мовній картині поезії Михайла Петренка 84

Володимир Борисов

Прецедентні інтертекстеми як джерело й аргумент наукової думки (на матеріалі мовознавчого дискурсу) 90

Костянтин Голобородько

Лінгвоментальна концептуалізація архетипного образу землі в поетичній картині світу Олександра Олеся 95

Лариса Кравець

Трансформація мовної комунікації в інформаційну епоху 99

Олена Маленко

Риторика війни в сучасному українському поетичному дискурсі 105

Анна Мартакова

Навмисна помилка: текстова девіація, що творить новий сенс 113

Тетяна Осіпова

Орнаментальна невербаліка в поетичному дискурсі С. Руданського 117

Світлана Руденко

Глютоніми — символи часу В українському соціальному дискурсі 1920–1990 рр. 123

ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ

Анатолій Новиков

Дискурс національно-визвольних змагань у романах Василя Шкляра «Чорний ворон» і «Маруся» 136

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Олена Садоха, Наталія Варич

Педагогічні взаємодії: у пошуках взаєморозуміння 144

НАУКОВА ХРОНІКА

Науково-теоретичний семінар «Теорія й практика ввічливості: українська версія»
Стенограма наукового обговорення проблеми 150

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

4. *Дві тонни* : Антологія поезії двотисячників. Упоряд. Б.-О. Горобчук, О. Романенко. — Київ : Вид-во Романенка «Маузер», 2007. — 304 с.
5. *Ірванець Олександр*. Прембули і тексти: збірка поезій / Олександр Ірванець. — К. : Факт, 2005. — 76 с.
6. *Малкович Тарас*. ТОЙ ХТО ЛЮБИТЬ ДОВГІ СЛОВА / збірка поезій / Тарас Малкович. — Meridian Czernowitz. — В. І. М. А., 2013. — 96 с.
7. *Мельників Ростислав*. Апокрифи степу (поезії 1992–2012 рр.) / Ростислав Мельників. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. — 144 с.
8. *Неборак Віктор*. ЛІТАЮЧА ГОЛОВА. Вибрані вірші / Віктор Неборак. — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. — 288 с.
9. *Єгорушкіна К. В.* Пульсація миті : Поезія / К. В. Єгорушкіна. Передм. І. З. Павлюка. — К. : Унів. вид-во ПУЇЛЬСАРИ, 2006. — 120 с.
10. *Фрей Анри*. Грамматика ошибок / Анри Фрей. Пер. с фр. / Вступ. ст. В. М. Алпатова. — М. : КомКнига, 2006. — 304 с.
11. *Хейзинга Й.* Homo ludens. Человек играющий / Й. Хейзинга. — СПб. : Изд. дом «Азбука-классика», 2007. — 384 с.

УДК 811.161.2'42

Тетяна Осіпова, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОРНАМЕНТАЛЬНА НЕВЕРБАЛІКА В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ С. РУДАНСЬКОГО

У статті розглянуто естетичний феномен художнього тексту, що ґрунтується на орнаментальності як специфічному аспекті лінгвопоетичного аналізу. Невербальні параметри, омовлені в поетичному дискурсі С. Руданського, демонструють енергетику вдачі автора, характерні комунікативні риси української нації загалом, здатності українців чуттєво й емоційно сприймати світ, споглядати й вербалізувати його.

Ключові слова: естетичний феномен, орнаментальність, лінгвопоетичний аналіз, невербальні параметри, поетичний дискурс, вербалізація.

В статье рассматривается эстетический феномен художественного текста, который основывается на орнаментальности как на специфическом аспекте лингвопоэтического анализа. Невербальные параметры, вербализованные в поэтическом дискурсе С. Руданского, демонстрируют энергетику характера автора, характерные коммуникативные черты украинского народа, способности украинцев чувственно и эмоционально воспринимать мир, наблюдать за ним и вербализовать его.

Ключевые слова: эстетический феномен, орнаментальность, лингвопоэтический анализ, невербальные параметры, поэтический дискурс, вербаллизация.

The article deals with the aesthetic phenomenon of a belles-lettres text which is based on ornamentation as a specific aspect of linguistic and poetic analysis. Non-verbal options that are verbalized in S. Rudankyi's poetic discourse represent energy of author's character, characteristic communicative features of Ukrainian people, Ukrainians' ability to perceive the world sensuously and emotionally, observing and verbalizing it.

Key words: aesthetic phenomenon, ornamentation, linguistic and poetic analysis, non-verbal options, poetic discourse, verbalization.

Сучасне мовознавство спрямовує наукові пошуки в прагматичне річище; дискурсивний аналіз мовних одиниць виявляє нові філіграні форми й смислу, окреслює самотність мовної особистості, спроможність мовців моделювати комунікативні стратегії й тактики, мовленнєві жанри з урахуванням як вербальної, так і невербальної специфіки комунікативного процесу загалом.

Комунікація — процес багатоаспектний і синкретичний, а її успішність, безперечно, пов'язана з мисленневою діяльністю людини, її комунікативною спроможністю (здатністю), комунікативною компетенцією з низкою її складників, комунікативними можливостями людини загалом — насамперед умінням кодувати й декодувати відповідні повідомлення, що, як відомо, можуть бути вербальними й невербальними (паралінгвальними), що мотивовано певним способом чи типом кодування інформації.

Мета статті — розглянути естетичний феномен художнього тексту, що ґрунтується на орнаментальності як специфічному аспекті лінгвопоетичного аналізу.

Фахівці зазначають, що «антропоцентрична парадигма в дослідженні мови, яка передбачає розгляд діяльності людини в усіх її аспектах, інтерес до комунікації в усіх її проявах створили умови для залучення невербальних компонентів комунікації до кола інтересів мовознавчих розвідок <...>. Комунікативні здібності мовця виявляються передусім на вербальному рівні, але комунікація — це складний комплекс, основними принципами якого залишаються багатоаспектне сприйняття змісту повідомлення через стосунки мовців, транзакційний та нелінійний характер» [6 : 6].

За цим принципом художній текст розглядаємо як естетичний феномен із прищепленим йому безпосереднім вираженням відповідних явищ дійсності. Художнє мовлення — це своєрідно спроектоване людиною втілення естетичного в специфічному матеріалі, яким, по суті, є динамічна система мовних засобів.

Засоби невербальної комунікації, що ґрунтуються переважно на індивідуально-чуттєвих формах полісенсорної природи людини, утворюють взаємопов'язану комунікативну систему, парамову, що віддзеркалює загальнолюдські, національні й індивідуальні особливості невербальної поведінки як складника поведінки комунікативної особи конкретної національної лінгвокультури із застосуванням паравербальних засобів спілкування у відповідних умовах і ситуаціях з послідовним опертям на національно-культурні звичаї, традиції, стереотипи тощо і можуть визначати мету спілкування, взаємовідносини між комунікантами, їхній соціальний статус, характер комунікативної ситуації, індивідуальну специфіку спілкування.

Наголосимо також, що сьогодні необхідні наукові дослідження, що комплексно описують моделі невербальної комунікації. Це потрібно передусім для вироблення відповідної теорії, адже сучасні праці з проблем невербальної комунікації мають радше науково-популярний характер, аніж науковий.

Слово, безперечно, є потужним засобом збереження людського досвіду, зокрема й комунікативного, тому сьогодні мовознавство в поєднанні з іншими науками про людину формує нові знання, окреслює нові наукові перспективи, а вивчення “мовної тканини”, що репрезентує ці знання, є актуальним напрямом лінгвістики. Сучасні дослідницькі аспекти, що виявляються в лінгвістичних працях, зумовлюють інтерес до мови насамперед як дискурсивної категорії, тому мовознавці все частіше вдаються до прагматичного аналізу ідіостилю особистості, визначення її мовної та комунікативної компетенції з відповідними її складниками.

При цьому використовують як дослідницький матеріал, звичайно, і авторський художній або публіцистичний тексти (дискурси), промови або виступи тощо, зважаючи на характер метамовної рефлексії, яка є не стільки «пасивною», такою, що фіксує та коментує відповідні явища мови й мовлення, скільки «активною» — на базі власних уявлень мовець вибудовує «мовну тканину» тексту, моделює мовну вербальну й невербальну поведінку персонажів відповідного художнього дискурсу, конструює репліки, вербальні й невербальні, паравербальні дії, добирає метамовну лексику для авторських ремарок і т. ін.

У поетичних чи прозових жанрах *невербальний контекст* формується *імпліцитним шляхом*, а це дещо ускладнює як спосіб кодування відповідної комунікативної інформації, так і можливості її декодування, оскільки вони залежать від багатьох чинників.

Імплікацію більшість мовознавців пов'язують з інтеграцією вербальних засобів із досвідом, фондом фонових знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією, наявністю вертикального контексту тощо. Імплікація є особливим прийомом, операцією, дією, яку вважають ефективним способом чи формою моделювання інформації, творення відповідного смислу, тексту [2], а *імпліцитність* — це наслідок діяльності із встановлення такого неявного, невираженого, але необхідного для порозуміння мовців смислу повідомлення. *Категорія імпліцитного* розкривається в площині співвідношення мислення й мовлення як особливий непрямий або опосередкований засіб вираження думки, що спирається на прямий, експліцитний, а також як прихований або глибинний пласт додаткового змісту, смислу, що домислюється, «осягається в комунікативних процесах за допомогою експліцитного контексту та інших чинників» [2].

Отже, *імплікацію* розглядаємо як особливий спосіб трансформації, передачі відповідної інформації, що вербалізована не прямо, безпосередньо, а індексується експліцитними вербальними й невербальними елементами.

Сучасна наукова думка трактує художній текст як «своєрідно організовану структуру, що постала як специфічний вид людської діяльності, яка завершується відповідним продуктом словесно-естетичного нетипізованого осягнення реального та ірреального світів (у всій багатогранності людських чуттєвих уявлень)» [4].

Засоби орнаментальності — перифрастичності й фігуральності — є, по суті, способами перекодування думки тропеїчно, непрямом, при цьому актуалізуються асоціативні можливості слів і словосполучень. Майстри художнього слова, безперечно, активно використовують систему засобів лінгвопоетики й для омовлення параметрів невербаліки чи паралінгвістики.

Завдання лінгвопоетики, як відомо, полягають у дослідженні механізмів породження художнього тексту з урахуванням ідіостилю певного митця, виявленні й описі потенційних ресурсів мовних одиниць, реалізованих в особливих умовах художнього тексту, поетичного дискурсу. Як самостійна наука лінгвопоетика має специфічні підходи до аналізу текстів, які базуються на тому, що поетична мова — це особлива система, і слово в цій системі має відповідні закони смислової й граматичної трансформації.

Слово в художньому тексті функціонує на основі залучення трьох основних рівнів: *семантичного* (мовні одиниці існують і функціонують у своїх прямих значеннях), *метасеміотичного* (у процесі функціонування мовних одиниць увага концентрується на потенційних можливостях слова, насамперед його конотаціях) і *власне лінгвопоетичного* (дослідження словесно-художньої творчості

акцентується на фонових знаннях: на основі цих знань з'ясовується, як письменник використовує різні засоби мови для реалізації художнього задуму [1]) і, відповідно, художній текст може ставати об'єктом принаймні трьох видів аналізу.

Перші два названі рівні традиційно належать до лінгвостилістичної проблематики, що передбачає розмежування власне смислового змісту, прагматики, семантики слова з актуалізацією відповідних експресивно- чи емоційно-оцінних відтінків слова, різного роду конотації, а третій рівень налаштований на сприйняття більш тонких і складних естетичних особливостей слова, що безпосередньо пов'язані з ідейно-художнім змістом тексту. Мета лінгвопоетичного аналізу полягає в тому, щоб визначити, як автор використовує ту чи ту мовну одиницю в процесі своєї лінгвокреативної діяльності, як те чи те поєднання слів, сполучуваність спричиняє створення потрібного естетичного ефекту.

Невербальні параметри, омовлені в поетичному дискурсі С. Руданського, демонструють специфіку комунікації, репрезентуючи й енергетику вдачі письменника, і характерні комунікативні риси української нації загалом, тонкощі щодо здатності українців чуттєво й емоційно сприймати світ, споглядати його, вербалізувати.

Науковці зауважують, що невербальні сигнали в 4–5 разів сильніші, ніж вербальні, тому вони й відповідно можуть посилювати ефект від комунікативних повідомлень, роблять інформацію бімодальною.

Поет актуалізує систему орнаментальних засобів, відповідних видів контекстів в аспекті співвідношення їх щодо опису вербальної й невербальної комунікації, подаючи при цьому універсальну, етноспецифічну та індивідуально-авторську інформацію про невербальну й паравербальну систему комунікативних засобів.

Для опису невербальних компонентів комунікації С. Руданський, безперечно, як було показано, використовує систему стилістичних мовних засобів — метафору, епітет, порівняння, уособлення, фразеологічні одиниці, що апелюють до знання мовця про навколишній світ і викликають відповідні асоціації та ін. За допомогою актуалізації, власне, невербаліки моделюється й ефект комічного, гумор і под.

Отже, наявність у тексті невербального параметра часто слугує для створення ефекту комічності, надає зображуваним подіям динаміки, візуалізує реакцію людини на певний подразник і под., порівн.: *Прокинувся, протер очі, / Разів кілька позіхнув, / Разів кілька босі ноги / З подивлянням повернув* («Не мої ноги»). Комічний ефект створюється й за допомогою маніпуляції полісемією, зокрема дієслова *чути* (польською *слуха́с*), оскільки зіштовхуються різні значення цього дієслова, що й породжує каламбур: *Czy nie słychać do sprzedania / Owśa tu lwape? / Мужик встав, кругом обнюхав... / «Ні, не чути, пане!»* («Не вчорашній»).

У співомовці «Варвара» гумор побудований, власне, на актуалізації паравербальних характеристик, зокрема вербалізується гендерний аспект — на заваді стала саме *борода* як ознака чоловічого образу, порівн.: *І кісткою раз мазнув, — / І чаша закрилась, / Мазнув іще кілька раз, — / І митра вродилась. / Ще мазнув раз — і обрuch / Обвів наокола, / І бігцем до мужика: / «Вот тебе Мікола». / Але мужик собі став, / Під боки узвся: / Як поглянув на лице — Так і засміявся. / «Що Микола, то вже так! / Правдива Микола!.. / Щоби тобі волосок! Вся борода гола!» / «Нешто хочеш баради? / І барада буде!» <...> *А тут баба, як на злість, / Питає Варвари. / Прокляв маляр мужика / І бабу, до лиха; / Ставить образ на стілець / Та й промовив стиха: / «Не треба́й он баради, / Ентакая харя!» — / І ещо би біла раз / З Миколи Варвара.**

Аналіз поетичного дискурсу С. Руданського засвідчує, що *порівняння* як стилістичний засіб є найбільш уживаним у процесі відтворення релевантних для комунікації ознак невербального компонента, оскільки воно дає змогу викликати в уяві читача асоціації, що апелюють до концептуалізованого знання про довідки. Це дає змогу розкрити художній образ, що наближає творчість автора до фольклору, порівн.: *Коли найдеш їх, / Милий синочку, / Ти склони себе, / Як билиночку. / Ти склони себе, / Як билиночку, / Простели себе, / Як рядниночку; Ярославни тихий голос / Незнакомий чує, / Зозулею рано-рано / Бідная воркує* («Ігор Сіверський»).

Невербальні елементи часто репрезентує *метафора*, порівн.: *Цвіти хоть рожой, хоть калиной, — / Мене забудь, мене забудь!..* («Мене забудь!»); *Най погляну на ті личка, / Що палахкотять, / На ті очі, чорні очі, / Що вогнем горять!..* («Світять зорі, заким в полі»). Використовуючи метафору, автор вдається й до опису симптоматичного стану для ілюстрації цнотливості характеру молоді дівчини на соромницькій залицяння, порівн.: *Стоїть козак коло груші, / Дівку підмовляє. / А дівчина, як калина, / Полум'ям палає* («Той, що над нами»). Як бачимо, краса дівчини подається за допомогою маніпуляцій із номінаціями *вогнь, полум'я*.

Яскраві описи зовнішності жінки наближають мовну творчість автора до фольклору й народнопісенної традиції — нанизуються один на одного епітети, порівняння, порівн.: *Та й хвалиться не даремне, / Бо та Кочубівна / Була пишна і хороша, / Як та королівна. / Поглядає як голубка, / Ходить як лебідка, / А бігає, то літає, / Як та перепілка. / Як та піна, з-під намиста / Груди виглядають, / Як ті тучі, чорні коси / Чоло вповивають. / Як та ружа садова, / Ваблять її лиця, / І чорнії її очі / Горять, як зірниця* («Мазепа, Гетьман український»). Авторський текст перегукується з народною піснею «А хто хоче кумцю знати», де невербаліка репрезентується також через актуалізацію стилістичних прийомів порівняння й метафори, порівн.: *Така красна яко рожа / Як тополя така гожа / А в рум'янци такі сили, / Що всі цвіти погасили. / Зуби якби перли чисті / Цици тлусті і паристі / А все тіло як сніг біло / Аж глянути на ню мило / Вона вся така як грушка / І м'якенька як пампушка / Зубки губки перлом чисті / Шия біла ще й в намисті / Уста як кораль червоні / Очки чорні і моторні / Кудри в'ються за плечима / Чорні брови над очима* [7].

Зображення шлюбних взаємостосунків українців також перегукується з народнопісенними образами (зокрема з відомою українською народною піснею «Як жінки чоловіків продавали» [8]), порівн.: *Била жінка мужика / Та й вигнала з хати. / <...> Здихнув бідний чоловік: / «Щасливий ти, брате, / Колись і я так співав, / Як був нежонатий!»* («Жонатий»).

Уплетені в текст *фразеологізми* або їхня часткова модифікація ілюструють одну з ключових ознак «живого» мовлення, як вже було показано, порівн.: *Але дармо лили воду / В решето дюраве, / Не упало добре слово / На серце лукаве; Спом'янув тут бідний дідич / Чорта і чортицю, / Плюнув з лиха, сів на бричку: / «Рушай за границю!»* («Гуменний»); *І гримнуло десять тисяч / Як грім серед літа: / «Веди, веди, куди хочеш, / Веди на край світа!»* («Мазепа, Гетьман український»).

Фразеологічний паралелізм має психологічне підґрунтя як такий, що відображає спільність характерних рис, паралельно зображуючи два явища з різних сфер життя [3], зокрема психічного стану людини через зображення природної поведінки птаха широко відкривати й закривати очі: *Сидить сова на камені, / Лупає очима; / Сидить гетьман Скоропада / Та й ниже плечима / Не згадає, не зміркує, / Що йому робити...* («Іван Скоропада»). Семантика сталого виразу *лупати очима* відповідно до поведінки людини — *блмати* (блмнути, кліпати, кліпнути, лунати, лупнути і т. ін.) очима, що означає «безтямно раз у раз розкривати і закривати очі

від подиву, розгубленості, ніяковості і т. ін.» [5 : 665] — корелює зі значенням конструкції *низати плечима* — «робити рухи плечима при здивуванні, нерозумінні, незнанні чого-небудь» [5 : 410]. Отже, застосований автором прийом сприяє увиразненню опису комунікативної поведінки персонажа.

Репрезентацію «живого» мовлення в тестах С. Руданського простежуємо й на прикладах актуалізації *авторських ремарок* щодо інтонаційного втілення реплік його героїв, порівн.: *Тоді гетьман Полуботка / К серцю пригортає. / «Полуботку, Полуботку», — / З дивом промовляє.* («Іван Скоропада»); *І узяв він тії річі, / К серцю пригортає, / Заливається сльозами, / Стиха промовляє...* («Цар соловей»). Співвідношення модуляцій голосу з комунікативною ситуацією забезпечує «доповнювальний» контекст, у якому описано відповідну ситуацію.

Актуалізацію невербальних параметрів простежуємо вже в сильних текстових позиціях, якими є *заголовки* співомовок, напр.: «Чи *голосна* церква?», «*Бородатий хусит*», «*А не халасуй!*», «*Чуприна*», «*Голодний жид*», «*Довгий зуб*», «*Глухий і губатий*», «*Что смотриш?*», «*Ов!*», «*Малчі!*», «*Сміх*» та ін.

Таким чином, сприйняття паралінгвального дискурсу загалом забезпечується дихотомією мовної й комунікативної компетенції мовця й реципієнта. Невербальний супровід мовлення — це процес, що залишається без належної уваги, однак він суттєво підтримує взаємодію людей. Невербаліка доступна для сприйняття й розуміння, але вона містить і приховані, навіть загадкові чинники, які потрібно ретельно вивчати й описувати.

Уважаємо за доцільне використовувати лінгвопоетичний аналіз як такий, що відповідає зазначеним у цій праці аспектам досліджень невербальної дискурсивної практики переважно на метасеміотичному й лінгвопоетичному рівнях. Очевидно, у перспективі можна буде виокремити самостійний напрям у розділі невербальної комунікації, окресливши його як *поетичне омовлення невербаліки*, або *орнаментальна невербаліка*.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Задорнова В. Я.* Лінгвопоетика. Слово в художественном тексте / В. Я. Задорнова // Язык, сознание, коммуникация / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — М. : МАКС Пресс, 2005. — Вып. 29. — С. 115–125.
2. *Кардаш Л. В.* Імплікація як особливий спосіб передачі інформації / Л. В. Кардаш // «Молодий вчений». Філологічні науки. — 2014. — № 12 (15), грудень. — С. 217–220.
3. *Паралелізм* : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Паралелізм>
4. *Сафарян С. І.* Теоретико-методологічні засади лінгвопоетичного тлумачення художнього тексту: [Електронний ресурс] / Режим доступу : chrome-extension://oemmnndcbldboiebfnladdacbdm/adm/http://elibrary.kubg.edu.ua/2363/1/S_Safaryan_LP_IPPO.pdf
5. *Словник української мови в 11 томах*, за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1974. — Т. 5. — 839 с.
6. *Солощук Л. В.* Кінесичні номінації в англомовному дискурсі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». — Харків, 2011. — № 953. — Вип. 65. — С. 6–14.
7. *Українська народна пісня «А хто хоче кумцю знати»* / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.pisni.org.ua/songs/231573.html>
8. *Українська народна пісня «Як жінки чоловіків продавали»* / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.pisni.org.ua/songs/5150807.html>